

משה אומר ליהוה אלהי ישראל

חטא המרגלים ומעשה העגל

לכאורה, החטא החמור ביותר היה מעשה העגל. אמנם היראשוני' ובעיקר "הכחרי", מסבירים שחטא זה חמור היה לפי מדרגתו ולא היה עבודה זרה ממש, ובכל זאת כחוצאה ממנו נאמר "וביום פקדי ופקדתי". זאת אומרת שנמשכה ממנו חולשה רוחנית לעם ישראל לכל הדורות. וגם זאת: לולא מעשה העגל, לא היינו צריכים לכבוש את ארץ ישראל על ידי מלחמות, נמכרר ב"אורות". ועם-כלה יש גדולים, למשל ה"משך חכמה", שהדגישו שחטא המרגלים היה יותר חמור ממעשה העגל, כפי שניכר בחומרת העונש. וכן, מעשה העגל לא הקיף את כל עם ישראל, אלא רק שלושת אלפים איש אשר ממש עבדו לעגל והם נהרגו, ואחר-כך כל מהלך העם חזר לתיקונו. מה שאין-כן בחטא המרגלים, שבו חטא כל העם כולו, וכחוצאה ממנו נגרמה מהפיכה בכל מהלך הדרך: במקום הליכה של אחד עשר יום על-מנת להגיע לארץ-ישראל, נגזר עליהם לנדוד ארבעים שנה. העונש הוטל על כל הדור כולו, פרט ליהושע וכלב, שכל הדור נפסל מלהכנס לארץ-ישראל, ו"פגריכם אתם יפלו כמרכר הזה"ו, ורק הבנים זכו לעלות לארץ-ישראל.

ל א 136

חזונית ארץ-ישראל לאומה

כל זה מפני שעיקר ענינו של עם ישראל אינו אלא בארץ. "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ", רק בארץ-ישראל הם נקראים גוי אחד. וענינו זה של עם ישראל מתחיל מאברהם אבינו, אשר לו נאמר "ואעשך לגוי גדול", גדול באפשרות הופעת הקדושה במובן הלאומי. כי קדושת הפרט נמצאת גם אצל האומות-העולם, אבל קדושת הכלל יכולה להימצא רק בצב ישראל, כדברי קדרשו של המהר"ל.

כך ד' "בחר בנו מכל העמים" וקבע את הטבע האלוהי שלנו, עם זו יצרת לי... לאדם הפרטי יש אפשרות של בחירה, ונאמר לו "ובחרת בחיים". מה שאין-כן לצבור, אשר נאמר לו "קדשים תהיו", שזה אמנם ציווי אבל גם הבטחה, קביעת עובדה: אתם מוכרחים להיות קדושים, ואתם תהיו קדושים. זו הבטחה, כי זאת מהותכם, כי כך נוצרם כדי להיות עם קדוש.

בזה אין בחירה, כפי שיש ליהודי. מיסוד זה, שהוא מיסודות האמונה, שד' בחר באברהם, שורש "הגוי הגדול", נמשכת האמונה שלעם מיוחד זה צריכה להיות ארץ מיוחדת. וכפי שנים ישראל הוא עם מרכזי באומות, כך ארץ-ישראל היא מרכז הארצות. היא ארץ הנבואה, ועליכן היא שייכת לעם הנבואה. עליכן האמונה שארץ-ישראל שייכת לעם ישראל, נובעת מהאמונה שבזרא העולם בראשית בריאת העולם יסד את ארץ-ישראל ויעדה לעם ישראל. כי הקדוש-ברוך-הוא היה "מביט בחורה ובזרא את העולם" ויעקר קיומה של תורה הוא דווקא בהיות ישראל בארץ-ישראל.

עליכן בגמרא תענית, מבואר על הפסוק "עד לא עשה ארץ וחוצות", שסתם ארץ היא ארץ-ישראל כשם שסתם עם הוא עם ישראל, והחוצות פירושו חוץ-לארץ. כל שאר הארצות מתייחסות לארץ-ישראל. אין עם בלי ארץ: העם שייך לארץ הארץ שייכת לעם. הא בהא תליא. יתר על כן: אין לך אדם שאין לו מקום. לפיזה הארץ בענינה האלוהי קודמת היא לעם.

"הוי כבוד", אשר בפסוקי דזמרה, הוא לקט פסוקים המתחיל בשבחה כללי לדי ומסתיים בענין בחירת ישראל. אבל לפני פסוקי בחירת ישראל, מיפיעים פסוקי הבחירה בארץ: "כי בחר ד' בציון, אזה למושב לו", ורק אחר-כך "כי יעקב בחר לו יה, ישראל לסגלתו". אבל באמת, הם שנים שהם אחד, לכן ממשיך הפסוק הבא "כי לא יש ד' עמו ונחלתו לא יעזבו".

ל א 137

"כי בחר ד' בציון"

העם האלוהי הזה, מין בני אדם המיוחדים האלה, מופיע בצורה ממשית בעולם-הזה. מוכן מאליו שלכל עם בעולם-הזה שייכת ארץ. לכן כד כבר עט "כי יעקב בחר לו יה", מוכרח להיות "כי בחר ד' בציון". קדושת הארץ מתאימה לקדושת העם. המציאות הקדושת של הארץ היא נצחית, ושייכת לענין הופעת ד' בדורות עולם בנצח ישראל. "אך אלהים בכל הארץ כי אם בישראל". יש לתפוס באחדותיות את מעשה ד' התמים ואת העובדה האלוהית בכדור-הארץ ובעם ישראל. עם ישראל וארץ-ישראל הם מציאות אחת, שלמות אחת. רבונר-של-עולם ברא את העולם ויצר עם אלוהי מיוחד, עם זו יצרת לי. שיש לו מציאות על פני כדור-הארץ, לכן מוכן מאליו שיש לו חלק מיוחד מכדור-הארץ. ולחלק זה יש קדושה מיוחדת, עד כדי כך ש"אזירא דארץ ישראל מתכים".

ל א 134

לעומת סיבוכים אלה שהופיעו רק בחלק אחד מן העם, חטא המרגלים הקיף את כל העם. חטא המרגלים הוא יותר חמור ממעשה העגל, שבו נעשו רק פרטים ואחריו באה התפייסות. לעומת זאת, לאחר חטא המרגלים נעש כל אותו הדור, כיון שהוא קלוקל כלל-ישראלי באמונה בשייכות העם לארץ. מיסוד בריאת העולם, קשורה יצירת עם מיוחד, עם זו יצרת לי. לארץ מיוחדת. ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. דווקא בארץ-ישראל הוא גוי אחד. רבונר-של-עולם יצר לו עם, ונשמת העם חייבת להתגלות בעולם-הזה מתוך שייכות לארץ. אי הכרה כ"בחר ד' בציון אזה למושב לו" היא אי הכרה ב"כי יעקב בחר לו יה, ישראל לסגלתו", הבאה אחריה ב"הוי כבוד" שבפסוקי דזמרה; היא בלבול באמונה ש"חלק ד' עמו".

ל א 105

ישראל ואריותא

"תורת ד' תמימה", כשהיא נמשכת מהשייכות הכללית של "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו". התורה אינה מתחילה מפרטי המצוות, אלא מ"אשר בחר בנו", מנשמת האומה. לכן "אך תורה כתורת ארץ ישראל". בתנא דבי אליהו ובמדרש נאמר שישארל קודמים לתורה. יש שמבינים בצורה שטחית שהלאומיות קודמת לדת ורוחה מצוות התורה. זו הבנה מוטעית. כשאנו מדברים על ישראל יש לזכור שהכוונה לנשמת האומה. לפני גוף האדם הפרטי קיים הערך האידיאלי של נשמתו. כך אצל הצבור - לגוף הצבורי יש נשמה, והיא דבר ד' החי בקרבנו: "אל חי בקרבכם". "ישראל" הכוונה לישראל החי בחזונית דבר ד' אשר בקרבו ובגלוי נשמתו החיה בחוכו. לכן ישראל בכלל-כלליתו כולל בתוכו את העובדה של תורה. "ישראל" מוכנו - ישראל ואריותא. הגוף ענינו לגלות את הפנים, את הנשמה. מדינת ישראל, ענינה לגלות את תורת ישראל. המציאות של עם מיוחד מחייבת את מציאותה של ארץ מיוחדת. שלמות הופעת העם הזה, היא על פני חלק מיוחד של קרקע בכדור-הארץ. עליכן אין תורה כתורת ארץ-ישראל ואין השראת השכינה נבואה אלא בארץ-ישראל. קדושת ישראל יכולה להתגלות רק בעצמות ובריכות של מדינת ישראל.

ל א 106

2

מעם אחת הייתי עובר ממקום למקום, בא לפני אדם אחד והיה שואלני בדברי תורה. אמר לי: רב, עני רבים יש לי בלבי ואני אהבן אהבה גדולה: תורה וישראל, אבל איני יודע אי זה מהן קודם. אמרתי לו: דרכן של בני אדם, שאומרים: תורה קודמה לכל, אבל [אני] הייתי אומר: ישראל קודמת. קודמת? תנא רבי אליהו רבה פרק טו. רצין משפט כהן עם שכו. אמר רבי שמעון בר יוחאי: כתיב 'כי ימי הפץ ימי עמי' (ישעיה סה כב) ואין עץ אלא תורה, שנאמר 'עץ חיים היא למחויקים בה' (משלי ג י). וכי כי נברא כשבילי, כי התורה כשבילי ישראל או ישראל כשבילי תורה? לא תורה כשבילי ישראל? אלא תורה שנבראת כשבילי ישראל הרי היא קיימת לעולמי עולמים, ישראל שנבראו כזכותה - על אחת כמה וכמה.

ל א 106

שורש חטא המרגלים

בדבריהם של המרגלים מתגלה חוסר הבנה לקשר המהותי שבין עם ישראל לארץ-ישראל. המרגלים מתייחסים אל העם שיושב שם - לא נוכל לעלות אל העם כי הזק הוא ממנו. בלא להתייחס אל הארץ וחזוניתה לעם ישראל. אבל יהושע וכלב אומרים: "עלה נעלה וירשנו", אתה, כי יכול נוכל לה. הם מתייחסים אל הארץ עצמה ואל ההכרח האלוהי שעם ישראל ישב בה, דבר המחייב לעלות אליה ולרשת אותה, בין אם אין שם גויים ובין אם יש שם גויים כאופן עראי.

חוסר ההבנה חוסר האמונה, בעצם ענין עם ישראל ותורה במציאות של קידוש החיים וקידוש הארצות, הם אשר גרמו למאיסת ארץ חמדה על-ידי כל העם כולו, ונגזר עונש על כל הדור.

ל א 140

חטא המרגלים

חטא המרגלים לא היה בהוצאת דיבה על הארץ בעצמה, אלא בסלידה מהשייכות ההכרחית שלנו לארץ. וזה הקלקול באמונה היותר גורא ואיום. מפני שהעם הזה נמצא על פני כדור-הארץ, לכן הכרחי והגיוני במובן אלוהי והיסטורי שיהיה לו חלק מיוחד בכדור-הארץ. "חלק ד' עמו, יעקב חבל נחלתו". ענינו של העם בתור חלק אלוהי של האנושות וענינה של הארץ בתור חלק אלוהי של כדור-הארץ, הם שני צדדים הקשורים יחד. שנים שהם אחד. אין לחשוב אחרת כשום פנים ואופן. כמידה שאין הבנה זו ממלאה את כל ההכרה, יש מקום לקלקולים באומה. זאת הנקודה היסודית של חטא המרגלים.

ל א 155

"הוי כבוד"

יחד עם זה יש בסידור שלנו עדר פסוקים לפני פסוקי דזמרה. פסוקי דזמרה מן הסתם תוקנו על-ידי חכמי הגמרא עצמם. לעומת זאת, לקט הפסוקים הוא מתקופת הגאונים. תחילה יש לקט גדול של פסוקים המתחיל ב"הודו", ולאחריו לקט לא כל-כך גדול: "הוי כבוד". כשמחבננים ב"הוי כבוד", רואים שאין זה סתם אוסף בלי סדר. יש בו שני חלקים: החלק הראשון הוא אוניברסלי קוסמולוגי כללי - "הוי כבוד ד' לעולם, ישמח ד' במעשיו", ועוד פסוקים דומים. החלק השני הוא לאומי. מיוחד לנו. מוזכרות בו ציון וירושלים, בחירת ארץ-ישראל ובחירת עם ישראל. "כי בחר ד' בציון, אזה למושב לו". "כי יעקב בחר לו יה" ואחריו שתי הבחירות האמיתיות האלה של רבונר-של-עולם, יש פסוק שלישי הכולל את שתיהן, גם יחד: "כי לא יש ד' עמו ונחלתו לא יעזבו".

ל א 159-160

קדושת הארץ וקדושת העם

ישראל דומים למלאכים⁴⁷, אבל הם מופיעים בתור עם הנמצא בעולם הזה, ועם המופיע בעולם הזה צריך מקום אחיזה להניח עליו את רגליו, מקום אחיזה לבנות ישיבות ובתים ולנטוע גנים וכרמים. לכן כל סדר הגאולה, מתחיל בקיבוץ גלויות שהוא גדול "כיום שנבראו בו שמים וארץ"⁴⁸, "ובנו בתים ונטעו כרמים"⁴⁹. יש אומרים שהעם צריך ארץ כדי שיהיה לו מקום לקיים בו מצוות⁵⁰. זו תפישה חלקית, ויש מקום להבין את הדברים ביסודיותם. בורא עולם הוא בורא "ימות עולם ושנות דור ודור"⁵¹, הוא בורא את ההיסטוריה, לכן הכרחי שתהיה שייכות בין עם ישראל לארץ-ישראל, כ"קדירה וכיסויה", כדברי חז"ל⁵². האם קדושת העם קודמת או קדושת הארץ קודמת? במובן אלוהי, קדושת הקרקע — קדושת ארץ-ישראל וקדושת ציון וירושלים — קודמת, ועל גביה מופיעה קדושת ישראל. אמנם הם שני דברים שהם ענין אחד, אבל קדושת הארץ קודמת, כפי שמתברר בנוסח פסוקי דמזמרה⁵³ שבסדר התפילה שהוא המשך תורה שבעל-פה.

פירוש הרמב"ם ד' ל' ג' כ"ב
ד' ל' ג' כ"ב

המחדש בכל יום בחירת עמו

יש מקום להתבונן בביטוי "הבוחר בעמו ישראל"⁹⁸. כברכות התורה אנו אומרים "נותן התורה" כלשון הווה ולא "נתן" כלשון עבר, מפני שרבונו-של-עולם נותן לנו את התורה תמיד בלי הרף⁹⁹. "חיי עולם נטע בתוכנו"¹⁰⁰ — התורה חיה בתוכנו. כך גם יש להבין את "הבוחר בעמו ישראל באהבה". רבונו-של-עולם בוחר בנו תמיד בלי הפסק¹⁰⁰. אהבת ד' לישראל מתחדשת תמיד. "אני לדודי ודודי לי"¹⁰¹ הולך ומתחדש בכל סדר ההיסטוריה. השייכות של קודש-א-ברוך-הוא ישראל ואורייתא¹⁰² הולכת ומתחדשת בכל שנות דור ודור. "ממשלתך בכל דור דור"¹⁰³. הדינמיקה הפנימית הזאת, הנטיעה הזאת הנטועה בתוכנו הולכת ומתחדשת ומצמיחה פירותיה ללא הפסק.

ד' ל' ג' כ"ב

שמות ד' בחלקו

פעם שאל רבינו חיים מוולוז'ין, זכרוננו לברכה, את הגאון [=מולינא]: איך רבונו-של-עולם שמח בחלקו? את כל המידות הטובות אנו לומדים מרבונו-של-עולם: "מה הוא חנון ורחום, אף אתה היה חנון ורחום"¹⁰⁸. אחת המידות הטובות בסדרי החינוך המוסריים של האדם היא המידה של היות שמח בחלקו¹⁰⁹. מאיפה לומדים שרבונו-של-עולם שמח בחלקו ומה הוא חלקו של רבונו-של-עולם? השיב לו הגאון: "כי חלק ד' עמו"¹¹⁰, "ישמח ד' במעשיו"¹¹⁰. רבונו-של-עולם שמח בחלקו ומלא אהבה אליו¹¹¹. "הבוחר בעמו ישראל באהבה"⁹⁸ — "יהי כבוד ד' לעולם, ישמח ד' במעשיו"¹¹². כי בחר ד' בציון, אזה למושב לו¹¹². כי יעקב בחר לו יה, ישראל לסגלתו¹¹².

ד' ל' ג' כ"ב

להפטרות

"מי יתן טהור מטמא"

מי היו שני המרגלים? חז"ל מודיעים לנו שהם היו אנשים חשובים ובעלי מרץ גדול — פינחס בן אלעזר הכהן וכלב בן יפונה¹. "ויבאו בית אשה זונה"⁶⁶! זאת היתה הפגישה הראשונה שלהם ביריחו. מסתמא הרברים אינם מקריים. אין מקרה. בענינים גדולים וקדושים, הדבר בולט במיוחד, כפי שמזכיר המהר"ל מספר פעמים⁸. יש מקום להתבונן במאורעות ולהבין שכך היה צריך להיות. רבונו-של-עולם גלגל את המאורעות כך שהמרגלים נפגשו בתסבוכת של בית אשה זונה. וכך העובדה שדווקא מתוך זה מסתדרים הענינים, "מה גדלו מעשיך ד', מאד עמקו מחשבתך"⁹. יש ענין למסבב הסיבות שהדברים היותר גדולים ויותר קדושים יתגלו דווקא מתוך הסיבוכים הגדולים. הפבריקציה האלוהית, העשייה האלוהית עוברת דווקא דרך צינורות שאינם כל-כך עדינים, דרך בית אשה זונה. וכי אי-אפשר היה לסדר באופן אחר, ולא דווקא דרך התסבוכת של בית אשה זונה? לרבונו-של-עולם היה ענין לפעול כך, בין שזה רצוי לנו בין שזה לא רצוי לנו, בין שזה מובן בין שזה איננו מובן, בין שזה כשר בין שזה לא כשר, יפה או לא יפה. "מי יתן טהור מטמא לא אחר"¹⁰. מדוגמא זאת ניתן ללמוד על כל סדר פגישת עם ישראל עם ארץ-ישראל, ועל גילוי הקדושה האדירה של ישראל בארצו דווקא מתוך תסבוכות נוראות¹¹.

ד' ל' ג' כ"ב

משפט שלמה

כדברי קודש, דברי אלוהים חיים של ספר ה"אורות", יש הקבלה בין ענין זה למשפט שלמה המלך. דוד המלך הוא המייסד של מלכות ישראל, וההמשך — בנין בית-המקדש — נעשה על-ידי הבן, שלמה המלך. בנין בית-המקדש תוכנן על-ידי דוד¹², אבל הביצוע נעשה על-ידי שלמה. בנין מלכות ישראל ובנין מקדש ישראל קשורים יחד¹³. "ושלמה ישב על כסא דוד אביו ותפן מלכתו מאד"¹⁴. "וישב שלמה על כסא דוד"¹⁵. המקדש והמלכות מהווים שלמות יהדותית אלוהית אחת.

שלמה זכה לחכמה ולמלכות, לגבורה ולהצלחה, "ירחם מכל האדם"¹⁶. חכמתו היתה פלאית, עד כדי כך שמלכת שבא מצאה צורך לבוא להתבונן בה¹⁷. מקרוב, ממראה עיני¹⁷. חכמתו היתה ניכרת בשטחי הפוליטיקה, ההנהגה, המלכות והמשפט. ההתגלות המיוחדת של רוח-הקודש שלו מופיעה במשפט שלמה, שהוא פלא פלאים¹⁸. על מה היה משפט שלמה? על שתי זונות שהחליפו ילדיהן. משונה. הקדוש-ברוך-הוא מסבב את הסיבות כך שפינחס וכלב באו דווקא לאכסנייה של אשה זונה ולא למקום אחר, ושהשכלול הגדול העצום והנורא של זכמת שלמה ורוח-הקודש שלו בסדר המשפטי יופיע דווקא על-ידי שתי נשים זונות ועל-ידי פקודה "גזרו את הילד החי"¹⁹. מתוך התסבוכת הזאת מתגלה האישיות הנפלאה והעילאית של שלמה המלך²⁰.

ד' ל' ג' כ"ב

בחירת הארץ לפני בחירת העם

נפגשים כאן בשתי הבחירות: בחירת העם ובחירת הארץ. כשם שבחירת העם היא אלוהית, כפי שמברכים לפני שניגשים לקרוא בתורה, כך בחירת הארץ הזאת היא אלוהית. אבל בסידור הפסוקים שממקורות הגאונים, בחירת הארץ קודמת לבחירת העם⁶⁸.

לכאורה, מדוע יש צורך בארץ? יש נוסח "חרדי" שאומר: מפני שיש בחירה בעם, "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו"²², ויש לנו תורה מצוות ופרטי הלכות, אין ברירה ויש צורך בארץ לקיימם⁶⁹. לכאורה, בחירת עם ישראל היא העיקר היסודי ונמשכת מזה בחירת הארץ הזאת. אולם הגאונים, שהם ממשיכי הגמרא, סדרו תחילה "כי בחר ד' בציון"⁴² ואחר-כך "כי יעקב בחר לו יה"⁴¹. קדושת הארץ קודמת.

בחירת הארץ ובחירת העם, הן אחדות אלוהית שלמה השייכת לבורא עולם ובורא ההיסטוריה. הן ענין חיוני אחד שלם. לכן יש מקום להקדים את בחירת הארץ מצד בריאת העולם. "השמים שמים לד', והארץ נתן לבני אדם"⁷⁰. קודם מופיע היסוד העיקרי של הארץ הזאת והקרקע האלוהית הזאת, ואחר-כך מתברר ענין עם ד' בנחלתו, כקדירה וכיסויה, כמו שנמצא במדרש⁵². הארץ נתן לבני אדם — לבני אדם מיוחדים אלה שעליהם נאמר "אתם קרויין אדם"⁷¹. הא בהא תליא. העם והארץ הם שנים שהם אחד⁷².

ד' ל' ג' כ"ב

שורש הטא המרגלים

לכן הארץ הזאת שייכת לנו בכל תוקף, בכל מלוא אלפי אחוים, ולא פחות מזה. כאן היסוד העיקרי של טא המרגלים: חוסר בירור החשבון האלוהי המציאותי הקוסמולוגי של שייכות העם והארץ. ממילא אפשר להבין מדוע הפגם הזה הוא יותר נורא ומרעיש ממעשה העגל⁷³. הוא זעזוע ביסוד המציאות, בעובדה האלוהית של שייכות העם לארץ והארץ לעם. זעזוע ביסוד סדר הבריאה של "כוננת ארץ ותעמד"⁷⁴, "תבל וישבי בה"⁷⁵. התוצאה מזה היא טרגדיה נוראה, שבמקום דרך קצרה של "אחד עשר יום מחרב"⁷⁶, התחדשה גזירה של ארבעים שנה. הדור ההוא נפסק ונחתך באופן יסודי, "ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה"⁶, ורק הדור הבא יתחדש ויירש את הארץ. הנקודה היסודית שחסרה אצל מוציאי דיבת הארץ, היתה נקודת ההכרה והאמונה בחיוניות השלמה של העם והארץ. לכן דור זה נחתך לגמרי. אבל הארץ שייכת לכלל-ישראל, והדור השני יבוא הנה.

ד' ל' ג' כ"ב

סליחה לכל הדורות

ממשבר איום זה נתגלתה הסליחה לכל הדורות, המופיעה ביום-הכיפורים, יום הכפרה הכללי, בבקשת משה: "סלח נא לעון העם הזה"⁴⁰, ובתשובת ד' "סלחתי כדברך"⁴¹. וכן נאמר ביום-הכיפורים הפסוק: "ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה"⁴², הנמצא אף הוא בפרשתנו אחרי חטא המרגלים.

כי מתוך גילוי הנשמה הכלל-ישראלית של עם ישראל, על-ידי בירור ענין ארץ-ישראל, נמשכת הסליחה והכפרה לכל פרטי עם ישראל על עוונותיהם.

ד' ל' ג' כ"ב

סיבוכי המשפחתיות בארצנו

כך הוא מצבנו היום, שבו מעשה ד' מופיע דרך סיבוכים נוראים. ודוגמא לזה: החרפה של סדר משפטי גויי בארצנו²¹

רובו זכויות

עם-כל-זה צריך לעשות חשבון צודק ולראות שמדינתנו רובה טובה. יש בודאי דברים לא טובים, אבל הרמב"ם קובע בהלכות תשובה שצדיק הוא מי שרובו זכויות²². רובו מסתמא טוב. יש לדון לכף זכות ולזכור שדווקא דרך הסיבוכים הנוראים והמלוכלכים, דרך שתי נשים זונות ובית אשה זונה, התגלתה הקדושה, ומתגלים פלאי הפלאים של ההנהגה האלוהית. "מי יתן טהור מטמא — לא אחר"¹⁰. מתוך זה מתגלה קידוש השם הגדול.

ד' ל' ג' כ"ב

גדול קידוש השם מחילול השם

יש מאמר ידוע בירושלמי: "גדול הוא קידוש השם מחילול השם"²³. לכאורה, זהו מאמר משונה. וכי מגיע יישר כח עבור הידיעה שקידוש השם גדול מחילול השם? וכי צריכים להודיע לנו שהגדלות של קידוש השם היא יותר מהקטנות של חילול השם? אלא שיש בהיסטוריה, ובמיוחד בהיסטוריה של סדרי הדורות שלנו, מצבים של ערבוביה. כך במדינה שלנו, יש מין תערובת של אור וצל, טובמאה וקדושה, איסור והיתר. יש מצבים שכאותו ענין קידוש השם וחילול השם משמשים בערבוביה. מה לעשות, איך נמצא את הדרך בערבוביה הזאת? הרי יש קידוש השם גדול אבל יחד עם זה יש סיבוכים נוראים של חילול השם. בא התלמוד הירושלמי ומודיע לנו: קידוש השם מכריע. בדברי הירושלמי יש יותר מזה: לאות מ"ם בעברית, כלשון הקודש, יש שני מובנים: מ"ם היתרון — זה יותר גדול מזה, וגם מ"ם היחס — זה מיוחס לזה. למשל, "ירושלים מקודשת מכל ארץ ישראל"²⁴, לא רק במובן של מ"ם היתרון, אלא מתוך כל ארץ-ישראל. מתוך הכיבוש של כל ארץ-ישראל, מתוך השייכות לכל ארץ-ישראל, מתגלה ירושלים, המקום "בו בחר ד' אלהיך מכל שבטיך"²⁵. כשקידוש השם מתגלה מתוך חילול השם, כשהאור מתגלה מתוך החושך, הטהרה והקדושה מתוך הטומאה — "מי יתן טהור מטמא"¹⁰ — אז קידוש השם הוא הגדול ביותר, וזהו האור החדש שצריך להתגלות על ציון, וינזכה כולנו מהרה לאורו²⁶.

ד' ל' ג' כ"ב